

JOLANTA KOWALIK

(Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Wydział Humanistyczny)

OBRAZ WARSZAWY W ŚWIETLE KORESPONDENCJI PUBLIKOWANYCH NA ŁAMACH „SANKT-PIETIERSBURSKICH WIEDOMOSTI” Z LAT 1855-1881

Jedną z pierwszych gazet, które pojawiły się na rosyjskim rynku wydawniczym były Sankt-Pietiersburskije Wiedomosti [dalej: SPW]. Periodyk ten wydawano od początku XVIII stulecia w Petersburgu. O jego pojawieniu zadecydował ówczesny car Piotr I, który przekazał go następnie w 1728 roku pod opieką Akademii Nauk. Ze względu na ograniczenia cenzuralne i wszechstronną kontrolę państwa w treść prasy, zakres tematyczny periodyku ograniczał się do publikowania ogłoszeń rządowych, informacji o przybyciu oraz odejździe ze stolicy ważnych osobistości, krótkich not politycznych z kraju oraz ze świata, zamieszczania fragmentów literackich czy ogłoszeń. Ze względu na małą liczbę gazet wydawanych w Rosji, SPW początku były jednym z najbardziej poczytnych periodyków w państwie.

Pod koniec I połowy XIX wieku SPW zostały przekazane przez Akademię Nauk w dzierżawę osobom prywatnym. Pierwszym jej najemcą oraz redaktorem w latach 1836–1862 był Amlij Oczkin, który stopniowo poszerzał zakres tematyczny gazety. Do wzrostu popularności gazety przyczynił się przede wszystkim bliski pracownik Oczkina, a następnie współredaktor – Andrzej Krajewski. To on zapoczątkował istotne zmiany w dzienniku, a także wyznaczył jego główny kierunek rozwoju¹. Jednak jednym z najwybitniejszych redaktorów SPW stał się Walenty Korsz, który objął zwierzchnictwo nad gazetą w latach 1862–1874. Za jego kierownictwa pismo stało się jednym z najbardziej poczytnych periodyków politycznych w kraju. Korsz otwarcie

¹ Л.П. Громова, А.А. Краевский – редактор и издатель, Санкт-Петербург 2001, s. 88–90.

popierał liberalne reformy w państwie, a także m.in. zwiększył zakres tematyczny periodyku oraz zwiększył liczbę korespondentów współpracujących z SPW². Zmiany przełożyły się także na wzrost liczby sprzedawanych gazet. W pierwszej połowie lat 70. XIX wieku SPW osiągnęły liczbę wydawanych egzemplarzy nawet do 11 tys. (pod względem liczby wydawanych numerów, ustępowała tylko takim tytułom jak „Głos” i „Moskiewskie Wiedmosti”)³. Druga połowa lat 70. XIX wieku przynosi jednak drastyczny spadek popularności gazety (w 1875 r. posiadała już tylko 2,5 tys. prenumeratorów), spowodowane było to częstymi zmianami redakcyjnymi (do 1881 r. na czele SPW stali w kolejności: F.P. Bajmakow, P.S. Usow, W.W. Komarow), ponadto sam profil gazety uległ zmianie – dziennik stał się konserwatywny oraz procarski⁴. Kolejnym powodem było systematyczne zaostrzanie cenzury, która coraz częściej ingerowała w treść artykułów prasowych.

Warte podkreślenia jest, że przez cały okres trwania imperium, to władza wywierała wpływ na kierunek i rozwój prasy. Druga połowa lat 50. XIX wieku jest wyjątkowym okresem w dziejach Rosji, związanym ze zmianami na tronie oraz przeprowadzanymi reformami w ramach tzw. „odwilży posewastopolskiej”. Pewne ustępstwa i złagodzenia w przepisach poczyniono także w zakresie prasy rosyjskiej. Nastąpił koniec „epoki cenzuralnego terroru” jak określano czasy rządów Mikołaja I. Było to spowodowane wprowadzoną w 1828 roku rygorystyczną ustawą cenzuralną, która w znacznym stopniu ograniczała wolność prasy i słowa.

Początki panowania Aleksandra II to okres intensywnego rozkwitu prasy rosyjskiej (dla porównania w latach 1845–1854 wydano pozwolenia na wydanie 6 nowym gazetom i 19 czasopismom, a w okresie od 1855 do 1864 roku pojawiło się w Rosji aż 66 gazet i 156 czasopism⁵). W tym czasie zezwolono na poszerzenie zakresu tematycznego gazet, chociaż w dalszym stopniu nie można było poruszać istotnych i bieżących kwestii politycznych. Dodatkowo na zmiany miało wpływ utworzenie w 1866 roku w Petersburgu pierwszej w Rosji Agencji Telegraficznej, prywatnego organu informacyjnego, a także rozbudowanie połączeń telegraficznych z miastami na obszarze całego imperium⁶.

² А.М. Грибановская, *Ежедневная газета в России: организация издания, финансовое положение, правовой статус (1860-е – начало 1880-х гг.)*, Москва 2016, s. 47.

³ Ibidem; Д.Ю. Шерих, *Голос родного города. Очерк истории газеты «Санкт-Петербургские ведомости»*, СПб 2001, s. 105–128.

⁴ А.М. Грибановская, *op. cit.*, s. 48.

⁵ М.А. Бенина, *Законодательство о печати во 2-й половине 1850 – начале 1880-х гг.*, [w:] *Книга в России 1861–1881*, red. И.И. Фролова, t. I, Москва 1968, s. 37.

⁶ *История русской журналистики*, red. Л.П. Громовой, Санкт Петербург 2005, s. 441.

Początek lat 60. XIX wieku to także zmiany w funkcjonowaniu cenzury. W 1862 roku wydano nowe tymczasowe przepisy cenzuralne, które regulowały życie wydawnicze w Rosji. Ustawa zabraniała publikowania tekstów, które m.in. naruszałyby przede wszystkim zasady religii prawosławnej oraz władzy państwowej⁷. Kolejna ustawa z 1865 roku, w znacznym stopniu powieliała przepisy tej sprzed trzech lat, ale także wprowadzała nowe zasady. Zwolniono z cenzury przewencyjnej m.in. wszystkie gazety w Petersburgu oraz w Moskwie, ale wprowadzono jednocześnie obowiązek wpłaty tzw. kaucji, z których pobierana byłaby kwota karna w przypadku złamania panujących przepisów (dla dzienników lub gazet wychodzących nie mniej niż 6 razy w tygodniu kwota wynosiła 5 tys. rubli)⁸. Jednak nadal nie można było podejmować takich tematów, które m.in. podważałyby autorytet Cerkwi i wiary chrześcijańskiej, rządu i rodziny panującej, ukazywałyby wady systemu prawnego panującego w kraju, wzbudzałyby wzajemną nienawiść społeczeństwa lub obrażały cześć lub honor człowieka⁹. Dodatkowo, wraz ze stopniowym zaostrzaniem się polityki caratu, coraz częstsze stawało się nakładanie kar na redaktorów gazet (w formie ostrzeżeń, kar finansowych oraz zakazu wydawania lub sprzedaży detalicznej gazet na określony czas) m.in. za pojawienie się artykułów niezgodnych z polityką władzy.

Niemniej początkowe reformy w państwie znacznie wpłynęły na rozwój prasy rosyjskiej. Dzięki zmianom cenzuralnym oraz działalności redaktorów SPW zasłużyły w latach 60. XIX stulecia na miano jednej z najbardziej liberalnych gazet w kraju¹⁰. Gazeta od początku lat 60. poczęła korzystać z osobistych korespondentów w różnych częściach Rosji a także całej Europy. Dotyczyło to także Warszawy, ówczesnej stolicy Królestwa Polskiego, gdzie również rezydowali korespondenci gazety. Telegraficznie informowali o wydarzeniach z życia mieszkańców Królestwa Polskiego, głównie z Warszawy, gdzie przebywało wówczas najwięcej Rosjan. Z tego względu, że istniały ograniczenia cenzuralne w formie zakazu jawnego wyrażania opinii o bieżącej polityce rządu oraz krytykowania jego działania, treści relacji odnosiły się głównie do przekazywania informacji o sprawach codziennych, towarzyskich, kulturowych, gospodarczych czy przeprowadzanej wówczas reformie miast. Należy podkreślić, że wszelkie wiadomości prasowe stanowiły bardzo często jedyne źródło informacji o Polakach, sprawach polskich oraz umożliwiały zapoznanie się z życiem codziennym mieszkańców Króle-

⁷ B. Mucha, *Dzieje cenzury w Rosji*, Łódź 1994, s. 127.

⁸ Полное собрание законов Российской империи: 2-е собр., т. X, nr 41990, s. 399.

⁹ Ibidem, s. 404–405; B. Mucha, *op. cit.*, s. 133.

¹⁰ L. Bazyłow, *Historia nowożytnej kultury rosyjskiej*, Warszawa 1986, s. 570.

stwa Polskiego, a także wpływały na kształtowanie się opinii publicznej na temat społeczeństwa polskiego.

Nie ulega wątpliwości, że Warszawa cieszyła się uznaniem wśród odwiedzających ją Rosjan¹¹. Z tego względu, że była niegdyś stolicą państwa polskiego, a następnie stała się głównym miastem Królestwa Polskiego, była, po Moskwie i Petersburgu, jednym najważniejszych i największych miast w Imperium Rosyjskim. To tutaj najintensywniej na obszarze całego Królestwa Polskiego (obok Łodzi) rozwijał się zarówno przemysł, rzemiosło oraz handel, a co istotne, Warszawa nadal zajmowała ważną pozycję administracyjną oraz kulturową w całej Kongresówce¹². Pozycji nadawało jej położenie geograficzne, gdyż była w ówczesnej Rosji najbardziej oddalonym na zachód dużym miastem, dzięki czemu stała się „rosyjskim oknem” na świat, a nawet łącznikiem z Europą Zachodnią. Dlatego warto przytoczyć fragment wspomnień Władimira Michniewicza, rosyjskiego publicysty i dziennikarza, który w wydanej przez siebie książce w 1881 roku, będącej wspomnieniami z pobytu w Warszawie, tak opisywał miasto:

*Dla Rosjanina, nie bywającego za granicą, Warszawa, z wyglądu, sprawia wrażenie zagranicznego miasta. W niej [...] bez wątpienia jest więcej europejskości, niżeli w naszych, nawet największych miastach*¹³.

Dlatego warty jest uwagi problem przybliżenia kreowanego obrazu Warszawy przez rosyjskich korespondentów, zwłaszcza w okresie panowania Aleksandra II, w czasach kiedy po klęsce powstania styczniowego doszło do wzmożonego ataku na Polaków, w tym głównie na łamach prasy, gdzie opinią publiczną zawładną nacjonalistyczny i antypolski publicysta Michaił Katkow, ówczesny redaktor „Moskiewskich Wiedomości”.

Śledząc korespondencje z Warszawy zamieszczane od II połowy XIX wieku, należy stwierdzić, że wzmianki o Polakach pojawiały się jeszcze dość sporadycznie na łamach SPW. Mają one przede wszystkim charakter podsumowań wydarzeń dziejących się w stolicy Kongresówki. Zamieszczane były np. informacje o sprawach gospodarczych, przemysłowych, planowanych reformach, a przede wszystkim obwieszczano o nowościach wydawniczych, kulturowych, takie jak noty o wystawach malarskich, odbywających się koncertach,

¹¹ И.И. Свирида, *Варшава глазами русских. Конец XVII – начало XX в., Россия – Польша*, [w:] *Образы и стереотипы в литературе и культуре*, red. И.Е. Адельгейм, М.В. Лескинен, В.А. Хорев, Москва 2002, s. 85–98.

¹² M. Nietyksza, *Rozwój miast i aglomeracji miejsko-przemysłowych w Królestwie Polskim 1865–1914*, Warszawa 1986, s. 260–261.

¹³ В.О. Михневич, *Варшава и варшавяне: наблюдения и заметки*, Санкт Петербург 1881, s. 24.

premierach teatralnych, operowych itp. Podawano także do publicznej wiadomości informacje o osobistościach ze świata sztuki, które odwiedzały Warszawę. Podkreślano niejednokrotnie zamiłowanie mieszkańców stolicy Królestwa Polskiego do sztuki, gdyż jak napisano w jednym z tekstów:

*Warszawianie uwielbiają wszelkiego rodzaju przedstawienia. Każdy młodzieniec, nawet niezbyt wykształcony, doskonale zna repertuar dwóch teatrów i uważa za swój obowiązek być na dowolnej premierze sztuki*¹⁴.

Dużą popularnością cieszyły się wszelkiego rodzaju koncerty muzyczne, zarówno odbywające się w wielkich salach, ale także w zaciszu domowym, gdyż jak zauważono „Warszawa jest nadzwyczaj muzykalnym miastem”¹⁵.

Początki lat 60. XIX wieku przynoszą wzrost zainteresowań Polakami, a przede wszystkim sprawą polską. Związane to było z niepokojącymi wydarzeniami w stolicy Kongresówki, w tym odbywającymi się manifestacjami religijno-patriotycznymi. Zaostrzenie polityki rosyjskiej wobec Polaków przełożyło się na wydźwięk artykułów publikowanych na łamach prasy rosyjskiej. Znikają informacje o życiu towarzysko-kulturalnym mieszkańców Warszawy, zostały one zastąpione kwestiami dotyczącymi polityki i bieżącej sytuacji w Królestwie Polskim. Choć zakazano wspominania w artykułach o dążeniach niepodległościowych Polaków¹⁶, miały one jednoznacznie charakter propagandowy. Przede wszystkim pojawiały się głosy krytykujące Polaków – zwłaszcza uczestników demonstracji. Podkreślano przy tym negatywne cechy Polaków jako burzących ład polityczny awanturników. Niewątpliwie celem takiego działania było podtrzymywanie pejoratywnego obrazu Polaków w społeczeństwie rosyjskim. Podobnie stało się w okresie powstania styczniowego, na plan pierwszy wysunęły się relacje z pola walki oraz publikacje różnego rodzaju manifestacji politycznych¹⁷.

Echa powstania styczniowego daje się jeszcze zauważyć w kolejnych latach, w gazecie od czasu do czasu pojawiały się teksty polityczne, głównie krytykujące wystąpienie antycarskie Polaków¹⁸. Jednak coraz częściej na przestrzeni lat publikowano artykuły odmiennego charakteru, informujące czytelników

¹⁴ „Санкт-петербургские ведомости” (dalej: СПб), nr 72, 4 kwietnia 1858, s. 410–411.

¹⁵ СПб, nr 204, 21 września 1860, s. 1070.

¹⁶ *Высочайше утвержденныя 12 Мая 1862 г. Временныя правила по Цензур, в: Сборник постановлений и распоряжений по цензуре с 1720 по 1862 год*, Санкт-Петербург 1862, s. 473.

¹⁷ Szerzej o kształtującej się opinii publicznej na temat wydarzeń w Królestwie Polskim m.in. na podstawie doniesień prasowych w czasie trwania powstania styczniowego opisuje w swojej książce Henryk Głębocki. Zob. H. Głębocki, *Fatalna sprawa. Kwestia Polska w rosyjskiej myśli politycznej (1856–1866)*, Kraków 2000, s. 261–376.

¹⁸ СПб, nr 247, 22 września/6 października 1865, s. 2; nr 249, 24 września/8 października 1865, s. 2

o bieżących wydarzeniach, które miały wpływ na życie w mieście, w tym ponownie zaczęto pisać o sprawach towarzysko-kulturalnych. Warszawa wracała do „normalności” i do rytmu życia codziennego, a mieszkańcy coraz częściej wykorzystywali czas na przyjemności, jak relacjonowano:

Już w zeszłym roku pisałem o tutejszych rozrywkach [mieszkańców – J.K.] takich jak: teatry, tańce, spacery miejskie, cyrk itp. Formy rozrywek zmieniały się jedne po drugim. Obecnie Polacy jak dawniej obchodzą swoje święta [...]¹⁹.

Popularnością cieszyły się, zwłaszcza wśród ludzi zamożnych, bale oraz maskarady, o czym świadczy treść następującego artykułu zamieszczonego w 1866 roku:

Wczoraj odbył się bal maskowy w salach reutowych przy tutejszym teatrze. Ostatni taki bal odbył się w 1860 r. [...] Maskarady były wstrzymane z powodu rozruchów, a były one największą rozrywką w Warszawie i rzeczywiście, według mnie, nie bywają one nigdzie tak wspaniałe, skoczne i wesołe jak tu²⁰.

Wielokrotnie podkreślano w artykułach, że najlepszy okres do zabaw dla tutejszych mieszkańców stanowił czas karnawału, podczas którego warszawiacy korzystali z wszelkiego rodzaju uciech.

Z wyjątkiem wspomnianych balów, mieszkańcy Warszawy regularnie odwiedzali teatry oraz opery. Wielkim wydarzeniem kulturalnym były przyjazdy zagranicznych trup teatralnych, głównie z Włoch. Warszawę odwiedzali artyści z Rosji, o czym również informowano na stronach analizowanego tytułu prasowego m.in. w 1873 roku z Petersburga przyjechała orkiestra pod kierownictwem dyrygenta Johanna Gungla²¹, jeszcze w tym samym roku oznajmiono o wizycie słynnej rosyjskiej śpiewaczki operowej – Aleksandry Mienszykowej²² czy Antona Rubinsztajna, rosyjskiego pianisty i kompozytora, który przybył do Warszawy w celu zagrania koncertu muzycznego, z którego dochód przeznaczono na rzecz rodziny zmarłego Stanisława Moniuszko²³. W sezonie letnim bardzo często odbywały się koncerty oraz przedstawienia, także amatorskich teatrów, w sadach i ogrodach, na które przybywał tłumy. Licznie gromadzono się także w czasie wieczorków literacki. Popularnością na początku lat 70. XIX wieku cieszyła się zwłaszcza polska poetka Jadwiga Łuszczewska występująca pod pseudonimem „Deotyma”, której obecność na spotkaniach literackich odbijała się szerokim echem w Warszawie²⁴.

¹⁹ ЦПБ, nr 167, 3/15 lipca 1865, s. 3.

²⁰ ЦПБ, nr 8, 8/20 stycznia 1866, s. 3.

²¹ ЦПБ, nr 139, 22 maja/3 czerwca 1873, s. 2.

²² ЦПБ nr 157, 10/22 czerwca 1873, s. 1.

²³ ЦПБ, nr 100, 13/25 kwietnia 1873, s. 2.

²⁴ ЦПБ, nr 66, 8/20 marca 1873, s. 1.

Mimo panujących chłodnych stosunków polsko-rosyjskich, przedstawiciele polskiej kultury byli wysoko cenieni przez Rosjan, co także ma swoje przełożenie w korespondencjach z Warszawy, m.in. doceniono i przekazywano informacje o Józefie Ignacym Kraszewskim, Adamie Mickiewiczu, dramaturgu Stanisławie Bogusławskim, Stanisławie Moniuszko, Fryderyku Chopinie czy Janie Matejce. Dużą popularnością wśród polsko-rosyjskiej ludności cieszyła się zwłaszcza polska aktorka Helena Modrzejewska. Wielokrotnie rozpisywano się o jej kreacjach scenicznych, zachwycając się jej niezwykłym talentem. W jednym z tekstów autor stwierdził nawet, że jej sława sięgnęła apogeum, a

*Rosjanie oraz Polacy zachwycają się nią jednakowo. Można nawet stwierdzić, że nie było jeszcze w Warszawie artystki, która cieszyła by się taką życzliwością jak Modrzejewska. Wszystkie narody, partie, kręgi zachwycają się nią*²⁵.

Na łamach prasy informowano także o jej przedstawieniach czy benefisach, podkreślając niezwykły talent polskiej aktorki.

W stolicy coraz popularniejsze stawały się kwesty, loterie fantowe, maskarady, bale, z których z dochód przeznaczany był na cele dobroczynne. Urządzane były, albo corocznie w stałych terminach (np. w Wielkim Tygodniu), albo też z powodu jakichś okoliczności nadzwyczajnych (takich jak powódź, pożar, gradobicie). Wraz ze wzrostem ich popularności, stawały się wydarzeniami, dzięki którym można było podkreślić swoją pozycję i miejsce w hierarchii społecznej. Polacy nadal kultywowali tradycje świąt katolickich, o czym z zaciekawieniem rozpisywano się w rosyjskiej korespondencji. Podkreślano religijny charakter obchodzenia świąt wielkanocnych przez Polaków, m.in. o zwyczaju czuwania przy grobie w kościołach, czy o organizowaniu wszelkiego rodzaju kwest wielkanocnych, podczas których zbierano datki na pomoc dla ubogich. W okresie Wielkiego Postu odbywały się publiczne odczyty w języku polskim, a dla przebywającej kolonii rosyjskiej – po rosyjsku²⁶.

Warszawa, ulegała także przeobrażeniom wewnętrznym, stawała się coraz nowocześniejszym miastem – rozwijała się intensywnie infrastruktura, transport i łączność. Na łamach omawianej gazety regularnie informowano o zmianach zachodzących w mieście. Wraz z postępującą industrializacją i urbanizacją wzrastała liczba mieszkańców, co przyczyniło się do ożywienia budownictwa miasta. Zachwyt nad zmianami wyrażano także w tekstach pojawiających się w dzienniku: *Nowe domy pojawiają się jak grzyby po deszczu – wszystkie ogromne i dobrze wyposażone na miarę europejskich*²⁷. Intensyw-

²⁵ Ibidem.

²⁶ CIIB, nr 73, 14/26 marca 1876, s. 3.

²⁷ CIIB, nr 109, 22 kwietnia/4 maja 1867, s. 1.

nie rozwijała się także warszawska kolej, co jakiś czas informowano o otwieraniu nowych linii, wielką popularnością cieszyły się coroczne jarmarki czy wyścigi konne, na które zjeżdżało wiele osób z różnych zakątków kraju. Relacjonowano w gazecie przebieg polskich wystaw, na których prezentowano naukowy i techniczny dorobek miasta. Oczywiście poruszano w niewielkim stopniu także sprawy polityczne, w tym informowano o planowanych reformach administracyjno-sądowniczych. Jednak w największym stopniu starano się przekazywać wiadomości o życiu codziennym mieszkańców, w tym o skandalach towarzyskich, o przestępstwach popełnionych na terenie miasta, o aresztach, o panujących zarazach, katastrofach, w tym pożarach czy ewenementach klimatycznych.

W trakcie omawiania tego tematu istotne jest poruszenia zagadnienia, które dotyczy panujących wówczas stosunków polsko-rosyjskich. Polityka cara wobec Polaków, zwłaszcza po powstaniu styczniowym, była nastawiona na intensywną russyfikację i unifikację Królestwa Polskiego, a Warszawę starano się uczynić kolejnym miastem gubernialnym Imperium Rosyjskiego. Z tego względu na wzór rosyjski wprowadzano reformy administracyjne, sądownicze oraz skarbowe. Urzędy, te wyższe, zajmowali stopniowo Rosjanie (choć nadal Polacy przez wiele lat stanowili podstawowy skład personalny administracji na niższych stanowiskach)²⁸, a językiem urzędowym stał się język rosyjski. Powstawały rosyjskie szkoły m.in. w 1865 roku utworzono w Warszawie pierwsze rosyjskie gimnazjum, który uznano za wielki sukces władzy carskiej²⁹. Do dawnej stolicy Polski przybywali Rosjanie, zarówno urzędnicy, wojskowi, a także nauczyciele. Jak zatem układały się relacje pomiędzy oboma narodami? Z analizy materiałów prasowych wynika, że Polacy darzyli dużą niechęcią przybywających Rosjan, a w konsekwencji izolowali się od nich. W artykule z 1865 roku autor, powołując się na korespondenta „Moskiewskich Wiedomości”, wskazywał na fakt, że Polacy w ogóle nie integrują się z Rosjanami, *Polskie społeczeństwo trzyma się z dala od rosyjskiego. [...] Polacy tworzą własne grupy, nie znają się Rosjanami*³⁰. Z drugiej strony sama rosyjska społeczność zachowywała również własną odrębność. Rosjanie organizowali oddzielne koncerty, spektakle, bale. Były oczywiście przypadki, gdzie na polskich przyjęciach pojawiali się nieliczni Rosjanie, np. na balu poświęconym pomocy biednym studentom, zorganizowanym przez Jadwigę Łuszczewską „Deotymę”, zjawili się również żołnierze, urzędnicy rosyjscy, ale, jak podkreślił autor artykułu, i tak *przeważającą ilością gości sta-*

²⁸ G. Smyk, *Korpus urzędników cywilnych w guberniach Królestwa Polskiego w latach 1867–1915*, Lublin 2004, s. 219–226.

²⁹ ЦПБ, nr 13, 18/31 stycznia 1865, s. 1.

³⁰ ЦПБ, nr 196, 1/13 sierpnia 1865, s. 2.

nowili Polacy³¹. Ale czy mogło być inaczej kiedy Rosjanie stanowili nieliczną w porównaniu z Polakami mniejszość w Warszawie? Z racji wspólnego obcowania w jednym mieście i wieloletniego współistnienia, musiało niekiedy dochodzić do bliższych kontaktów, o czym poinformowano w artykule z 1874 roku, gdy podczas koncertu Anny Esipowej, rosyjskiej pianistki, która odwiedziła Warszawę, wśród słuchaczy byli zarówno Rosjanie jak i Polacy, co, jak podkreślił korespondent, było rzeczą nadzwyczaj niespotykaną. Zgodnie również podkreślano niezwykły talent pianistki. Autor dość entuzjastycznie wyraził się o ówczesnych relacjach obu narodów, gdyż Polacy przestali odnosić się do Rosjan, jak do „intruzów”³². Było to jednak chwilowe ocieplenie stosunków. Ogólnie jednak należy stwierdzić, że panowała niechęć i nieufność pomiędzy narodami, o czym świadczy fragment artykułu:

mieszkańcy Warszawy dość wesoło spędzili okres zimowy, dzieląc się na dwie grupy: polską i rosyjską, spotykając się w nielicznych domach, i oczywiście, podczas towarzyskich rozrywek: w teatrach, w trakcie maskarad [...] jednak najbardziej Polacy wolą przebywać sami, w swoim polskim towarzystwie, żeby nagadywać na Moskali [...]”³³.

W pojawiających się artykułach w omawianej gazecie podkreślana była wyłącznie bierność Polaków w nawiązywaniu znajomości z przebywającymi w stolicy Rosjanami, ale ważne jest, co podkreślił w swoim artykule polski historyk Stanisław Wiech, że Rosjanie sami także

tworzyli zamknięte grona towarzyskie, gdyż kontakty z Polakami nie były dla nich czymś koniecznym, niezbędnym”³⁴.

Przebywający w stolicy Rosjanie organizowali własne spotkania towarzyskie, a ich działalność była nie tylko skierowana na rozrywkę, ale także na działalność edukacyjną jak. np. utrzymanie czytelní, prenumerowanie licznych tytułów prasowych oraz książek³⁵. Urządzano także wieczory muzyczne, literackie i teatralne, na które zapraszano artystów rosyjskich, o czym informowano na stronach SPW³⁶. Szeroko rozpisywano się także o działalności charytatywnej mieszkających w Warszawie Rosjan, m.in. o działalno-

³¹ СПб nr 66, 8/20 marca 1873, s. 1.

³² СПб, nr 87, 29 marca/10 kwietnia 1874, s. 1.

³³ СПб, nr 109, 22 kwietnia/4 maja 1867, s. 1.

³⁴ С. Вех, *Русские в царстве польском во второй половине XIX в. и начале XX в.*, „Петербургские славянские и балканские исследования” 2013, nr 2, s. 206.

³⁵ A. Tuszyńska, *Rosjanie w Warszawie*, Paryż 1990, s. 16–18.

³⁶ W. Jaworski, *Rosyjskie organizacje społeczne w Królestwie Polskim (1861–1914)*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2014, nr 5/2, s. 42.

ści Rosyjskiego Towarzystwa Dobroczynnego, które powstało w latach 60. XIX wieku³⁷. Opisywano organizowane przez nich loterie i bale, z których dochody przeznaczano na cele charytatywne, w tym m.in. na rosyjskie szkoły czy sierocińce³⁸.

W II połowie lat 70. XIX wieku coraz częściej autorzy korespondencji podkreślali fiasko polityki rusyfikacyjnej w stolicy Królestwa Polskiego, wytykając chociażby słabą znajomość języka rosyjskiego wśród mieszkańców, a także polskich urzędników. Podkreślając przy tym brak lub zbyt małą liczbę rosyjskich teatrów, klubów czy wydawanych gazet i książek, które nie zaspakajały, tak jak oczekiwano, potrzeb kulturowych Rosjan³⁹. Coraz bardziej Rosjanie czuli się wyobcowani, dlatego dużym zainteresowaniem cieszyły się odwiedziny rodzimych artystów, gdyż jak zaznaczono w jednym z artykułów:

Rosyjska publiczność, odizolowana od Rosji, od rozrywek literackich oraz [rodzimy] twórców, rzuca się z zachłannością na wszystko co pachnie rosyjskim światem literackim, co przypomina choć trochę Moskwę i Petersburg⁴⁰.

Obraz Warszawy przedstawiony na łamach SPW był oczywiście kształtowany przez rosyjskich dziennikarzy, nie był do końca obiektywnym opisem ówczesnej rzeczywistości mieszkańców stolicy Królestwa Polskiego. Nie poruszano w tekstach, ze względu m.in. także z przyczyn cenzuralnych, przede wszystkim istotnych kwestii politycznych, które miały ogromny wpływ na życie mieszkańców. Warto podkreślić, że artykuły dotyczące Polaków publikowane na stronach SPW miały także odmienny charakter, w porównaniu do tekstów pojawiających się na łamach innych ówczesnie popularnych gazet, takich jak „Głos” czy „Moskiewskie Wiedmosti”, gdzie, zwłaszcza po 1863 roku, dominowała głównie tematyka antypolska, a redaktorzy opowiadali się za intensywną rusyfikacją ziem polskich. Chociaż SPW oskarżano o pojawiające się na jej łamach „tendencje propolskie”⁴¹, to jednak w panujących ówczesnie warunkach politycznych nie mogła być i nie była rzeczniką polskich interesów. Gazeta przede wszystkim spełniała zadanie informacyjne, przekazywała rosyjskim czytelnikom w stolicy Rosji zmiany zachodzące w najbardziej wysuniętym na Zachód mieście, informacje o życiu codziennym ludności. Są to opisy Warszawy podzielonej na dwa światy: polski i rosyjski,

³⁷ Cz. Kępski, *Towarzystwa dobroczynności w Królestwie Polskim (1815–1914)*, Lublin 1993, s. 213.

³⁸ CIIB nr 190, 26 lipca/8 sierpnia 1865, s. 1; nr 318, 29 listopada/11 grudnia 1866, s. 2; nr 150, 3/15 czerwca 1873, s. 1.

³⁹ CIIB nr 67, 8/20 marca 1876, s. 1.

⁴⁰ CIIB nr 96, 8/20 kwietnia 1876, s. 4.

⁴¹ H. Głębocki, *op. cit.*, s. 394.

niewątpliwie uwydatniające trudne relacje dwóch narodów. W latach 70. XIX stulecia wyraźnie widać fiasko carskiej polityki rusyfikacyjnej, przyznali to także autorzy SPW. Nie udało się wyraźnie pomniejszyć roli Warszawy i jej znaczenia dla samych Polaków. Stanowiła ona nadal ważny ośrodek polskości. Natomiast sami Rosjanie dostrzegali wielkie osiągnięcia Polaków w dziedzinie literatury i sztuki.

SUMMARY

The Image of Warsaw in the Correspondence published in "Sankt-Peterburgskie Vedomosti" in the Years 1855–1881

"Sankt-Peterburgskie Vedomosti" was one of the most widely-read newspapers in the Russian Empire throughout nearly the whole 19th century. This periodical featured the news from various territories controlled by the Russian Empire, including the Kingdom of Poland – in particular, Warsaw (the capital was inhabited by most Russians). In fact, information from the city was telegraphed for the newspaper by its correspondents. Since strict censorship prohibited any explicit expression of opinions on the government's politics (let alone criticism of its action), these reports mostly concerned everyday life, social affairs, cultural events, economic issues and city reforms. The press quite often constituted the only source of knowledge on Poles and Polish matters in the Russian Empire – hence, it shaped the public opinion on the Polish nation.